

Хороб С. С.

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

**МОДИФІКАЦІЯ КУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ
(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ КОЛУМНІСТИКИ ДО 2022 РОКУ)**

Стаття присвячена аналізу формування культурної ідентичності на прикладі сучасної української публіцистики, зокрема колумністики Павла Казаріна та Володимира Рафєєнка. Актуальність теми зумовлена загальною потребою осмислення трансформації ідентифікаційних процесів в умовах війни (до повномасштабного вторгнення), а саме окупації Донбасу та анексії Криму, а також вивченню механізмів відновлення культурної тожсамості в середовищах, які позначені значним русифікаційним впливом. Мета статті – дослідити різні моделі пошуку й утвердження української ідентичності, а також визначити роль особистого життєвого досвіду, історичної пам'яті та культурного вибору в цих процесах. Методи дослідження: порівняльний та герменевтичний аналіз колонок дає можливість виокремити ключові обставини та мотиви в модифікації власної самоідентичності. Результати та обговорення: дослідження підкреслює роль саме публіцистичних творів журналістики як майданчика для переосмислення певних суспільно важливих наративів, тез чи стереотипів. Жанр колонки дає можливість відстежити динаміку та трансформацію самоусвідомлення того чи того автора, що переноситься на тотожні досвіди великих груп українців. Публіцистика Павла Казаріна осмислює ідентифікаційний процес через усвідомлений вибір і активну участь у житті країни, що формує модель інтеграції в культурний простір. Володимир Рафєєнко демонструє шлях повернення до власного несвідомого українства, в якому ключову роль відіграють дитячі символічні образи. Якщо в колонках Павла Казаріна концепт майбутнього постає як простір самоактуалізації, то у текстах Володимира Рафєєнка – минуле як джерело самопізнання. Публіцистична діяльність двох авторів є показовою для теми модифікації культурної ідентичності, адже, будучи різною за обставинами і шляхами набуття тожсамості, вона є також і взаємодоповнюючою і релевантною для багатьох українців у контексті війни.

Ключові слова: українська публіцистика, культурна ідентичність, колумністика, модифікація.

Постановка проблеми. Останні дослідження з приводу специфіки ідентичності у сучасному суспільстві здебільшого акцентують увагу на проблемі її формування в умовах глобалізації, цифровізації та мультикультуралізму. З'являються нові форми тожсамості, а попередні – суттєво трансформуються. Замість національної ідентичності «приходить цивілізаційна ідентичність» [5]. Однак, якщо розглядати зазначену проблему на матеріалі українських реалій, то вона ускладнюється і значно масштабується, адже в Україні усвідомлення культурної ідентичності неминуче пов'язане з іншими – національними, політичними чи громадянськими – ідентифікаційними процесами.

Аналіз останніх досліджень. Безліч дослідників вказують на те, що в період великих суспільних трансформацій дискурс тотожності особливо актуалізується. Науковиця Ярослава Верменич досліджувала процеси моделювання національної

ідентичності українця впродовж XIX – початку XX століття [1], Наталія Костенко вивчала специфіку формування ідентичності в період пандемії та війни [3], Михайло Степико та Тетяна Черненко зосереджували свої дослідницькі зусилля на вивченні ролі ідентичності нації в умовах гібридної війни з її міфологемами рашизму, теорії євразійства та «руського мира» [10]. Автори праці «Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни» [11] Сергій Яремчук, Вадим Дияк, Клавдія Тушко як об'єкт осмислення досліджують українців у межах та поза межами країни, а також виводять поняття культури як основоположне, бо може одночасно вміщувати у себе і прояви інших ідентичностей. Власне, опираючись на таке розуміння сутності культурної ідентичності, у статті з'ясуватимемо його актуалізацію саме на матеріалі публіцистичних текстів, чого вкрай не вистачає у науковому осмисленні сьогодні.

У контексті війни медіа відіграє надзвичайно важливу функцію. Окрім негайного поширення інформації, здійснення аналізу, перевірки фактів, журналістика, зокрема публіцистичний корпус текстів, є одним із інструментів для формування та зміцнення культурної ідентичності. Мазоренко М. доводить, що «медіапростір (...) активно впливає на культурні, соціальні та психологічні цінності, формуючи і змінюючи наші установки і моделі поведінки» [5]. Через опубліковані матеріали, які осмислюють та інтерпретують сучасну дійсність та які вибудовують спільні наративи, суспільство має змогу консолідуватися навколо однакових цінностей та розумінні ключових тем. Ця функція особливо важлива як ментальний засіб протистояння агресору, який намагається руйнувати національну свідомість через постійні інформаційні атаки, маніпуляції, підміни понять тощо. Український вчений Лизанчук В., вивчаючи комунікативну синергію національних цінностей в контексті війни, зазначає, що журналісти у таких умовах «покликані усним, писемним словом чи відеозображенням сприяти відродженню в кожного українця родової, правдивої історичної національної пам'яті, формування у кожного громадянина України державницького, патріотичного мислення (...) українських ціннісних орієнтирів» [4, с. 230].

У межах наукової праці дослідженню взяті до уваги статті художньо-публіцистичних жанрів журналістики, опубліковані до 2022 року. Причина в тому, що з початком повномасштабного вторгнення українська публіцистика суттєво змінила спектр проблем та рівень аргументації, зрештою, певні речі стали абсолютно очевидними, які не потребують додаткового обговорення. Тому статті вибраних авторів, у яких можна простежити процеси формування культурної ідентичності, датовані до початку Великої війни. Актуальність медіаматеріалів є відносно короткострокова, однак саме публіцистичні тексти довше зберігають свою затребуваність у реципієнтів. Саме у такого роду матеріалах можна зрозуміти, які чинники сприяли переоцінці попередніх тверджень, особистого спостереження автора, зрештою ширшого контексту, в якому ці процеси реалізувалися чи все ще реалізуються.

Постановка завдання. Завдання статті – дослідити процес формування та трансформації культурної ідентичності українців на матеріалах публіцистичного спрямування, які опубліковані до початку повномасштабного вторгнення росії 2022 року, а також з'ясувати, як у цих текстах

відображаються питання національної тожсамості та пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Центральними авторами у межах праці будуть статті та публіцистична книга «Дикий Захід Східної Європи» журналіста Павла Казаріна та колонки на сайті «Deutsche Welle» письменника Володимира Рафєєнка. Перший прописує досвід набуття української ідентичності з переїздом з Криму до Києва з 2014 року, другий, вибираючи для своїх матеріалів центральним концептом мову, розмірковує, як саме змінюється російськомовний житель Донецька на україномовного жителя Києва.

Павло Казарін сьогодні, напевно, один із найвідоміших військових публіцистів, тобто таких, які служать у війську, але паралельно продовжують час від часу писати колонки (в основному на «Українській правді»). Ключовими темами є фіксування досвіду війни («Записки з тероборони», «Армійський щоденник», «Привіт, зброе! Нотатки з армії»), специфіка тилу («Війна та тил»), психологічна реальність військовослужбовця («Правила воєнного часу», «Армійські правила соцмереж»), роль культури у війні («Культурна дистанція прямого пострілу», «Димова завіса. Що не так з російською культурою») тощо. Попри це, він не залишає уваги, спрямованої на головні політичні чи громадянські процеси в Україні та світі («Партія ухлянтів», «Капітан Антиамерика», «Трамп і Шерлок»). Однак саме «кримська тематика», спеціалістів з якої не так багато у сучасних медіа, є однією з найцінніших, бо Павло Казарін народився і прожив більшу частину свого життя на півострові (хоча, як сам стверджує, вони були «покоління переселенців» на ньому). Тому його досвід з формуванням усвідомленої ідентичності звідти є досить цінним та показовим в сучасних реаліях нашої країни.

У передмові до своєї публіцистичної книги (яка сформувалася з колонок, опублікованих в різних медіа впродовж 2015–2021 рр.) «Дикий Захід Східної Європи» Павло Казарін констатує: «мій внутрішній кримчанин поступився внутрішньому українцеві аж ніяк не відразу» [1, с. 5]. Ключовою особливістю Криму, за спостереженнями журналіста, була відсутність чітко визначених будь-яких ідентичностей щодо півострова – як у самої української влади, так і в її громадян. За таких умов процес ототожнення себе з чимось, віднайдення цінностей, які резонують з твоїми власними, значно ускладнюється, якщо не унеможливорюється.

Процес формування культурної ідентичності на прикладі життя на кримському півострові Павло

Казарін описує як боротьбу між декількома наративами, які співіснували (чи ще й співіснують) одночасно. Крим можна розглядати у декількох бінарних опозиціях: Крим радянський / пострадянський, Крим минулого / теперішнього, Крим український / російський, Крим кримськотатарський / російський, Крим як «заповідник пострадянської ностальгії» / як найважливіша територія для перемоги у російсько-українській війні. Проблема ще й полягала у тому, що над формуванням спрямованості півострова у певне русло, потрібно було працювати над цим, створювати його концепцію та візію майбутнього. Найбільш вдало існував російський, імперський міф (бо прописаний в російській літературі, кіно, історії, церкві тощо), якому міг протистояти хіба що кримськотатарський концепт з очевидних причин. А от української «формули» Криму фактично не існувало на тлі інших. Вписаності в український культурний простір не вистачає і до сьогодення (доля «Сімферополя і Севастополя лишилися в медіагетто» [2, с. 32]. У такій ситуації найбільш зручно і закономірно було сприймати себе як представника регіональної кримської ідентичності.

Однак у часи суспільних зрушень питання тожсамості обов'язково піднімається. За спостереженнями Павла Казаріна, спочатку Революція Гідності, згодом анексія півострова, фейковий референдум сформували можливість для трансформації власної ідентичності публіциста. Цінності, за які «боровся» Майдан, мали змінити радянський, орієнтований на минуле півострів на його проєвропейське, проактивне майбутнє. Саме такі категорії стали концепційно важливими для публіциста в контексті переоцінки власної тожсамості, які остаточно і підштовхнули до розуміння: «Українцем можна не лише народитися, але й стати» [2, с. 11]. Тобто не тільки (чи не стільки) «кров» і «грунт», а й особистий вибір і усвідомлення спільного майбутнього є підставою для набуття певної ідентичності. Такі думки сьогодні суголосні з тезою, що Україна сформувала політичну націю, тобто таку, яка об'єднана не тільки за етнічним походженням, а й за спільними цінностями, повагою до закону і обов'язками.

«Окупація півострова позбавила нас малої батьківщини, та подарувала велику» [2, с. 11]. Тобто у колонках Павла Казаріна можна простежити фіксування, усвідомлення та, зрештою, трансформацію з регіональної, кримської, до загальнонаціональної, української, ідентичності. Цей процес не завжди є очевидним і легким для осмислення та визнання, адже «час змінює нас

і нашу оптику», «і ця непомітна трансформація створює в нас враження, ніби ми завжди були такі, як зараз» [2, с. 27]. Особиста рефлексія будь-якої людини щодо власної тожсамості у таких непростих умовах майже завжди підкреслює певні помилкові думки та вчинки у нашому минулому. І це, за переконанням Павла Казаріна, болючий аспект досліджуваного процесу, але потрібний.

На противагу Павлу Казаріну, письменник Володимир Рафеєнко не переосмислює так детально і конкретно тему власної ідентичності. У його колонках центральним є пошук внутрішньої опори та віри в умовах війни («Віра в умовах окупації»), ностальгія за втратою залишеного дому та міста («Визнання того, чого не існує», «Місто дитинства як невідконтрольна територія», «Птахи останнього літа»), перевинайдення та захист своєї українськості («Красиве та корисне», «Остання любов», «Вибрати Україну»). Велику увагу автор приділяє мові, через осмислення і перехід на яку відбувається у нього трансформація ідентифікації. Тому це головний концепт у його публіцистиці, через яку можна простежити модифікацію власної тожсамості. Оскільки Володимир Рафеєнко письменник, то зрозуміло, що мова є основним «знаряддям» його праці, його формою мислення та відчуття. Зрештою, його бекграунд дає зовсім інший контекст для дослідження процесу культурної ідентичності, ніж у попереднього автора.

Володимир Рафеєнко позиціонував себе як російськомовний письменник України, оточення якого було також фактично повністю російськомовним, який ще й друкувався і мав популярність у росії («Українська як іноземна, дата публікації 21.04.2017 р). Можливість написання книги українською ним навіть не розглядалася, «об'єктивно кажучи, цього не могло бути в принципі» («Як я почав писати українською», 25.06.2019). Однак після 2014 року, з окупацією його рідного міста Донецьк, він виїхав до Києва, де остаточно вирішив, що повинен творити українською. В одній зі своїх колонок «Красиве та корисне» автор описує діалог, який мав зі своїм товаришем з Донецька, у ході якого той запитав: «...звідкіля в тебе українськість?» [7] Таке питання було обурливо сприйняте Володимиром Рафеєнком, мовляв, це закономірно і само собою зрозуміло, наприклад, в аналогії до гіпотетичного питання: «Які причини бути добрим чи чесним?» [7]. Обґрунтування таких рефлексій у автора вийшли досить філософськими і дещо риторичними, на відміну від докладного опису причин і потреб свідомо переходити на українську мову.

В есеї «Остання любов» [8] публіцист вказує дві обставини, які підштовхнули його до зміни мови. Перша – це маніпулятивна російська теза про потребу захисту російськомовного населення в країні. Саме такий наратив зробив з нього самого «...і жертву, і причину війни», що викликає «... власне гостре відчуття провини, сорому, жалю та безсилої люті» [8]. Тому перехід на іншу мову відчитується як моральний протест, як власне протиставлення у боротьбі з такого роду спекуляціями та шантажем. Адже «... це ж не проблема – мова. І ніколи мова не була проблемою» [8]. Друга теза (яку автор зрозумів більш підсвідомо) – уже українського походження, що Донецьк заселяють «... люди, які не здатні перебувати в культурі свідомих та професійних», що вони, російськомовні, самі винні у війні на їхній території. Будучи оточений такими наративами щодо рідного місця народження, Володимир Рафеєнко відзначає, що це формувало у ньому відчуття людини другого, «...або, може, навіть третього сорту», «...що всім винен, що не має права бути собою» [8]. Відтак друга спонукана створила у публіциста бажання спростувати стереотипи та змінити власне почуття вторинності в українському суспільстві.

Центральною категорією культурної ідентифікації у Володимира Рафеєнка постає саме мова, зміна якої сприймається не просто як обов'язок, ознака патріотизму чи данина обставинам, а виважене рішення, як «остання любов», зріла, свідоме, у дорослому віці. Перехід і відмова від написання книг своєю рідною мовою, таке вимушене самообмеження потрібне «зادля того, щоб, по-перше, відчувати себе собою, а, по-друге, стати своїм для тих, котрі й становлять твоє родинне, регіональне, культурне, ідеологічне і всяке інше коло» [8]. Таким чином через мову у публіцистиці Володимира Рафеєнка відбувається творення інших дотичних ідентифікаційних процесів, однак мовний, на наше переконання, має ключове значення.

Сав автор відзначає у колонці «Як я почав писати українською», що, беручись писати нею, спочатку мав опанувати її «...хоча б на первісному рівні» («...бо розмовляти я не міг зовсім, а писати навіть і не пробував ніколи» [9]), згодом усвідомлює, що не достатньо все ж відчуває глибину української мови. Однак через наполегливу роботу над її вивченням, дійшов до стану: «пішов за мовою туди, куди вона мене покликала» [9].

У процесі переходу на українську мову автор згадує про бабусині казки, які були єдиними українськими в його дитинстві. Персонаж Кобиляча голова найвиразніше запам'ятався, адже викликав аналогії з власною життєвою ситуацією: «у Кобилячої голови немає тіла, так само, як і в мене після тих 45 років життя, що залишилися на Донбасі» [9]. Цей символічний елемент, що виник в дитячій уяві автора, супроводжував його весь час, а особливо на шляху до усвідомлення важливості української мови. Кобиляча голова – це збірний образ з елементів фольклору, бабусиної фантазії та особистих переживань автора – є метафорою складності та багатогранності такого мовного переходу. Його власна українськість повертається до нього через казки з дитинства, які залишилися в нього на дуже несвідомому рівні. Однак трансформація його самоідентифікації відбувається навпаки – дуже виважено, свідомо та у зрілому віці.

Висновки. Два публіцисти демонструють різні життєві досвіди в плані пошуку своєї ідентичності: Павло Казарін з безлічі ідентифікаційних нашарувань, які побутували в Криму, віднаходить свій принцип об'єднання з українцями, – через власний вибір, візію спільного майбутнього, причетність до важливих національних процесів та обов'язок перед державою. Володимир Рафеєнко презентує фактично досвід зросійщеного українця з Донецька, однак у якого, на дуже підсвідомому рівні, через химерні вигадані дитячі образи, залишилася частина української ідентичності, яка згодом змогла себе зреалізувати в дорослому віці, хоч і у важких обставинах. Колонки журналіста докладно описують зміну масштабу мислення – з регіонального на національний, колонки письменника – фіксують повернення власної національної ідентичності з неусвідомленого до свідомого рівня. У публіцистиці Павла Казаріна саме майбутнє відіграє ключову роль у процесі формування культурної тожсамості, у Володимира Рафеєнка – минуле. У колумністиці журналіста спостерігаємо процес віднайдення і вибору культурної ідентичності, у письменника – повернення до своїх коренів. Публіцистика обох авторів є досить показовою для дослідження змін культурної ідентичності, адже попри відмінності у життєвому досвіді та способах самоусвідомлення, їхні тексти доповнюють один одного і відображають близькі для багатьох українців відчуття та стани в умовах військових дій.

Список літератури:

1. Верменич Я. В. Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проекти другої половини XIX – початку XX ст. / Відп. ред. В. А. Смолій. НАН України. Інститут історії України. К.: Інститут історії України, 2016. 356 с.
2. Казарін П. Дикий Захід Східної Європи. Х.: Віват, 2022. 320 с.
3. Костенко Н. Всередині та поза межами ідентичності в культурному досвіді пандемії та війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2022. № 2. С. 5–21.
4. Лизанчук В. Комунікативна синергія українських національних цінностей в контексті російської гібридної війни. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика*. 2021. Вип. 49. С. 224–247.
5. Мазоренко М. О. Медіа як засіб культурної ідентифікації людини. *Культура XXI століття: єдність крізь різноманіття: колективна монографія; за наук. ред. В. О. Ільганаєвої*. Харків : ХНТУСГ ім. Петра Василенка, 2017. С. 25–45.
6. Погребняк І., Ясінська М. Специфіка культурної ідентичності у проблематиці сучасних медіа. *Інтегровані комунікації*. 2023. 2 (16). С. 57–62.
7. Рафєєнко В. Красиве та корисне. URL: <https://www.dw.com/uk/володимир-рафєєнко-красиве-та-корисне/a-40865358> (дата звернення 27.10.2025р)
8. Рафєєнко В. Остання любов URL: <https://pen.org.ua/ostannya-lyubov> (дата звернення 28.10.2025р.).
9. Рафєєнко В. Як я почав писати українською. URL: <https://www.dw.com/uk/володимир-рафєєнко-кобиляча-голова-або-як-я-почав-писати-українською/a-49332655> (дата звернення 27.10.2025р)
10. Степико М., Черненко Т. Українська ідентичність як визначальна засада протидії російській агресії. *Стратегічні пріоритети*. 2017. № 3. С. 178–183.
11. Яремчук С., Дияк В., Тушко К. Проблеми формування української культурної ідентичності в умовах війни. *Грані*. 2023. № 26 (1). С. 105–111

Khorob S. S. MODIFICATION OF THE CULTURAL IDENTITY OF UKRAINIANS (BASED ON CONTEMPORARY COLUMNS WRITTEN BEFORE 2022)

The article is devoted to the analysis of the formation of cultural identity using the example of contemporary Ukrainian opinion journalism, in particular the columns of Pavlo Kazarin and Volodymyr Rafeyenko. The relevance of the topic is determined by the urgent need to understand the transformation of identification processes in the context of war (prior to full-scale invasion), namely the occupation of Donbas and the annexation of Crimea, as well as to study the mechanisms of restoring cultural identity in environments marked by significant Russification influence. The purpose of the article is to explore various models of searching for and affirming Ukrainian identity, as well as to determine the role of personal life experience, historical memory, and cultural choice in these processes. Research methods: comparative and hermeneutic analysis of columns makes it possible to identify key circumstances and motives in the modification of one's own self-identity. Results and discussion: the study emphasises the role of journalistic works as a platform for rethinking certain socially important narratives, theses or stereotypes. The column genre makes it possible to track the dynamics and transformation of an author's self-awareness, which is transferred to the identical experiences of large groups of Ukrainians. Pavlo Kazarin's journalism reflects on the identification process through conscious choice and active participation in the life of the country, which forms a model of integration into the cultural space. Volodymyr Rafeyenko demonstrates the path of returning to one's own unconscious Ukrainian identity, in which childhood symbolic images play a key role. If in Pavlo Kazarin's columns the concept of the future appears as a space for self-actualisation, then in Volodymyr Rafeyenko's texts, the past is a source of self-knowledge. The journalistic activity of the two authors is indicative of the theme of the modification of cultural identity, because, although different in terms of circumstances and ways of acquiring identity, it is also complementary and relevant to many Ukrainians in the context of war.

Key words: *Ukrainian journalism, cultural identity, columnism, modification.*

Дата надходження статті: 28.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 29.12.2025